

Les confraries: sociabilitat de laics malgrat Trento¹

Josep Alavedra Bosch

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament d'Història Moderna i Contemporània

08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

josep@alavedra.net

Aquest assaig pretén fer una aproximació al món de les confraries modernes, i constatar com dins seu s'articulava la comunitat a l'època, i com aquestes confraries constituïen un dels pocs vehicles per mitjà del qual homes i dones podien tenir un paper actiu, en molts casos l'únic, dins la societat del moment. Aquesta societat estava organitzada en estaments, i sobre tota ella gravitava un doble poder: el laic i l'eclesiàstic. Com a institució dependent de l'Església, la confraria unia voluntàriament homes i dones per tal d'establir unes noves relacions socials basades en la fraternitat i la caritat, cosa que implicava el naixement d'uns nous compromisos religiosos, socials i econòmics, els quals es van destriant al llarg del treball.

Aquests compromisos o obligacions implicaven uns nous vincles amb la institució confraternal, els quals ens poden informar sobre com vivien les persones, sobre les seves aspiracions, sobre la compatibilitat de la fe amb el costum i, en definitiva sobre el paper cabdal que l'Església com a institució terrenal ha tingut en la cohesió interna de la comunitat, especialment en els temps preindustrials. Confraries i confraries gremi, entre d'altres associacions, es constituïen a redós de l'Església i, dins d'aquesta, al voltant de la parròquia, l'espai de participació més a prop de la comunitat.

A partir del sistema centralitzat que la reforma catòlica va intentar establir a mitjan segle XVI, l'Església catòlica volia fer prevaldre una nova espiritualitat que implicava, entre d'altres aspectes, la desaparició de formes particulars o locals de religiositat —tradicions, participació espontània—, les quals conferien a la comunitat unes característiques pròpies, sovint basades en el costum, i ben diferents de les que ara es volien imposar. En aquest sentit, algunes confraries constituïen una de les formes mitjançant les quals la comunitat donava resposta a aquesta nova espiritualitat imposada des de la ciutat italiana de Trento i que maldava per homogeneïtzar i integrar els fidels sota un mateix paradigma.

1. Treball d'investigació de dotze crèdits dirigit per la doctora Montserrat Jiménez Sureda, presentat el mes de setembre de l'any 2004 al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona. Tribunal: doctor Antoni Simon i Tarrés, doctora Ana Yetano Laguna i doctor Joaquim Maria Puigvert i Solà.

Bàsicament, hem situat el nostre estudi en terres catalanes. Entenen per aquestes els territoris de parla catalana que, des de vell antuvi, pertanyien a l'antiga Corona d'Aragó. Ara bé, com és conegut, els avatars de les monarquies amb les seves guerres dinàstiques, religioses i expansionistes —i l'Època Moderna n'és plena—, i els consegüents canvis territorials, van fer que les administracions dels poders universals, Imperi i Església, no coincidissin en el territori. En aquest sentit, deixem de banda qualsevol connotació relativa a la política de les monarquies implicades; precisament, una de les característiques de les demarcacions eclesials, a diferència de la dels prínceps, és la seva quasi immutabilitat en l'espai i el temps.

Per apropar-nos a aquest món confraternal, hem plantejat el treball en quatre apartats. En el primer, parlem de l'Església com a institució terrenal, deixant de costat la seva vessant més interna o espiritual pròpia de la teologia. La seva composició (eclesiàstics, clergat regular, capítols i baix clergat) i articulació sobre el territori (província eclesiàstica, diòcesi, parròquia i associacions al voltant d'aquesta) ens serveixen per situar la comunitat de creients en el conjunt de la població.

El concili de Trento (1545-1563), amb la nova religiositat que intentava impulsar, conforma el segon apartat. La influència tridentina en les diferents institucions eclesials, i especialment sobre les confraries, ens permeten esbrinar quines característiques havien de tenir les noves associacions confraternals. A la tercera part, ens endinsem de ple en el món de la confraria. La nova devoció confraternal, les resistències de la comunitat a la seva integració dins del nou model associatiu, les relacions amb les jerarquies eclesiàstiques —rector i bisbe, la pietat barroca, el paper de la dona en les confraries, entre d'altres—, tot plegat ens va aportant tot un seguit de matisos que expliquen el gran auge que van tenir les confraries després del concili tridentí i durant bona part del segle XVII. Un augment que va arribar a preocupar els governs il·lustrats de mitjan set-cents, com també sectors de la jerarquia eclesiàstica que maldaven per cercar una religiositat molt més austera, sense tants excessos. Més de vint-i-cinc mil confraries es comptaven a tot el regne peninsular, la qual cosa implicava un alt percentatge de la població involucrada, directament o indirecta, amb el fenomen confraternal. Era estrany trobar, a qualsevol poble o vila, capital o ciutat, algun veí que, d'una forma o d'una altra, no tingués relació amb una confraria o germandat, o amb algun dels seus membres.

Seguint aquest fil, podem dir que la major font de sociabilitat a l'Espanya preindustrial, com a mínim fins a la primera meitat del segle XVIII, es portava a terme dins o a través de les confraries. En aquestes, es participava de la festa religiosa, es regulaven i es negociaven els preus i l'accés a molts llocs de treball —confraries gremi—. De fet, les confraries eren llocs on es podia exercir certa resistència al que alguns autors han anomenat «aculturització de la població», ja que, malgrat l'esperit integrador que les pretenia legislar, moltes de les confraries que analitzem en l'assaig maldaven per conservar el valor particular del costum. Aquest tarannà va fer precisament que eclesiàstics i ministres reformistes —com si d'un segon Trento es tractés— s'apleguessin conjunturalment per anar contra un associacionisme laic que se'ls començava a escapolir de les mans.

Amb diferents arguments, els ministres de Carles III van anar arraconant les confraries: per Olavide, les confraries representaven interessos particulars; segons Aranda,

podien ser perjudicials per la Corona, i Floridablanca, sostenia que eren institucions plenes de supersticions. Jovellanos denunciava que eren plenes de rituals buits, i Campomanes manifestava que llurs despeses econòmiques, juntament amb la seva autonomia, comportaven una gran pèrdua per les finances i el funcionament de la monarquia. A partir de 1783, de la mateixa manera que tres segles abans, només podien constituir-se, amb certes limitacions, confraries sacramentals. Aquesta vegada, el que Déu no havia pogut lligar a la terra, ara era lligat pels homes, il·lustrats però.

En el darrer apartat, «Un poble de frontera», traslladem aquest marc teòric dins d'una comunitat particular, la vila de Sabadell a la segona meitat del segle XVI, per veure fins a quin punt els acords del Concili van ser acollits per l'església particular d'aquesta universitat. Seguint LeBras, hem partit del que és particular per arribar al que és universal: en el nostre cas, la parròquia de Sant Feliu de Sabadell com a representació de l'Església universal a la vila. De fet, en el període analitzat —des de mitjan segle XVI fins a inicis del XVII— la parròquia era un organisme ben viu que aglutinava l'emprenedora vida dels veïns de la vila i del seu terme. En aquest s'agrupaven confraries i confraries gremi sota diferents advocacions pietoses, portant, emperò, una variada activitat social, a més de la pròpiament pietosa.

A primera vista, l'efecte tridentí sobre la vila és patent. Ben aviat, en només onze anys (1586-1597), es funden cinc noves confraries de devoció, d'acord amb les advocacions impulsades des de Trento. Dintre d'aquestes, fem una especial atenció a la Confraria de les Dones —fundada el 1596—, de la qual, com el seu nom indica, només en podien formar part dones —tant casades, com solteres o vídues—, la qual cosa posava en entredit el decret tridentí d'exclusió de les dones de la vida religiosa fora dels murs del convent. Tanmateix, a partir de 1566 i aprofitant l'aixopluc de l'Església, alguns oficis de la vila es constitueixen en confraria gremi. D'una banda, practiquen una pietat religiosa, avesada sobretot a l'ajut dels menys afavorits, mitjançant la caritat. De l'altra, regulen l'activitat comercial i professional del seu ofici. Trobem sis gremis agrupats en les seves confraries respectives, per la qual cosa podem parlar d'onze confraries constituïdes en un espai de trenta anys i escaig.

Aquest augment de les confraries a la vila de Sabadell, que coincidia amb els temps immediatament posttridentins, allèn del protagonisme del Consell de la Vila (òrgan de govern que n'era el màxim impulsor), que es constituïa en tots els casos com a patró d'aquestes (amb la qual cosa es treia el protagonisme efectiu al rector de la parròquia i al bisbe de la diòcesi com s'havia establert a Trento), així com la participació de pràcticament tota la població en les activitats promogudes —incloses les dones—, ens porta a qüestionar l'efecte integrador que s'ha atribuït sovint al Concili de Trento, el qual desenvolupem en l'epíleg de l'assaig.

En aquest sentit, diríem que l'efecte de Trento no va ser tan homogeni com a vegades es pretén fer creure. Sota l'aparent augment de devocions locals i confraries tridentines, la comunitat establia, a través seu, vincles personals, socials, laborals i participatius, amb la qual cosa constituïa quasi l'únic punt associatiu de l'època. L'efecte de la reforma catòlica caldria veure'l, al nostre entendre, en cada església particular, cosa que fa que, en molts casos, com veiem en aquesta recerca, i malgrat Trento, la comunitat estableixi a través de les confraries una sociabilitat per damunt de tot laica.